

RECENSIES

kapittels en kloosters of tegenstribbelende executeurs-testamentair. Dit alles diende een hoger doel, dat later ook bereikt is, namelijk de oprichting van een universiteit. Voor het inderdaad zo ver was, steeg en daalde de aandacht van de stedelijke bestuurders voor de Utrechtse boekerij met het getij van de kansen op verwerkelijking van de plannen. Intussen waren het de predikanten, die het meest gebruik maakten van de collectie.

Wie een romantische voorstelling mocht hebben van menigten studenten die in de achttiende eeuw de koude Janskerk binnendromden om boeken te lenen, wordt uit de droom geholpen. De bibliotheek was er voor iedereen, van stadspredikant tot stadsdokter en hoogleraar, maar nauwelijks voor de student. En inzage tijdens de korte openingstijden bleek veel gebruikelijker te zijn dan uitlening. Een publieke bibliotheek diende immers vooral als bewaarplaats van kostbare en zeldzame werken, als aanvulling op particulier bezit. Dat lag, ook al wijzen de auteurs daar niet op, tevens in de lijn van de universiteit van het *ancien régime*. Daar waren handboeken, collegedictaten en disputen van studenten de basis van de hoofdtaak, onderwijs. Het onderzoek werd als belangrijke bijzaak verricht door de professoren, die er dan ook zelf uitgebreide privébibliotheken op na hielden.

In de vroege negentiende eeuw, om precies te zijn in 1815, dwong de nieuwe wetgeving op het Hoger Onderwijs van Willem I tot veranderingen. De bibliotheek werd een studentenvoorziening die gangbare publikaties aanschafte ten bate van onderwijs en onderzoek. In Utrecht kwam inderdaad een aantal veranderingen tot stand onder de energieke leiding van de hoogleraar-bibliothecaris Van Heusde. Tenslotte verscheen de professionele bibliothecaris aan de einder in de persoon van de eerder genoemde Vermeulen, die overigens ook archivaris van de provincie was. Er kwam meer personeel, de collectie breidde zich fors uit en de leners kregen meer faciliteiten.

Het aardige van de Utrechtse bibliotheek is, dat de ontwikkelingen in organisatie, omvang, collectievorming en relatie tot bestuurders er niet buitennissig waren in vergelijking tot elders in Nederland. Daarom heeft het boek een paradigmatische functie. De stadsbibliothecaris maakte in de achttiende eeuw plaats voor hooggeleerden die de letterenfaculteit bevoordeelden — internationaal gezien een eigenaardig verschijnsel —, geen bibliografische hoogstandjes wilden uitvoeren en zich niet al te druk schenen te maken om hun bijbaantje. Het is in dit verband opvallend dat de enige echte bibliograaf die de Utrechtse universiteit in de late achttiende eeuw rijk is geweest, Christophorus Saxe, niets met het beleid in de bibliotheek te maken heeft gekregen. In de negentiende eeuw kwamen de professionele hulpkrachten en tenslotte de beroepsbibliothecaris. Naar wij hopen wordt binnenkort in deel twee aangetoond hoe zegenrijk dit laatste is geweest voor de voortgang van het wetenschappelijk onderzoek en het welzijn van de student.

J. Roelevink

C. S. L. Janse, *Bewaar het pand. De spanning tussen assimilatie en persistentie bij de emancipatie van de bevindelijk gereformeerden* (Dissertatie VU Amsterdam; 2e dr., Houten: Den Hertog, 1985, 348 blz., f75,-, ISBN 90 3310469 5).

De verzamelnaam 'gereformeerde gezindte' dekt in Nederland een breed scala aan theologische opvattingen, religieuze mentaliteiten en maatschappelijke verschijningen. De 'zware' rechterflank daarvan is het object van de knappe en zaakrijke dissertatie van dr. Janse. Van de vele

gangbare aanduidingen voor de betrokken groep prefereert Janse de benaming die het meest recht lijkt te doen aan wat naar objectief oordeel en subjectief zelfbeeld het sterkste kenmerk ervan is: bevindelijk gereformeerden. Zij staan immers onmiskenbaar in de orthodox-gereformeerde traditie, maar onderscheiden zich door de nadruk op de noodzaak van innerlijke, existentiële bevinding van Gods ingrijpen in het persoonlijk leven der zodoende krachtadig bekeerde gelovigen. Zolang die ervaring ontbreekt wordt geleefd in het verlangen dat die hen nog eens mag komen staan te gebeuren. Voor de buitenwereld is overigens een aantal traditionele uiterlijke kenmerken minstens zo typerend. Ook Janse is er niet aan ontkomen zijn min of meer sluitende typering aan te vullen met enkele uiterlijke criteria, schibbolets inzake kleding en (vrouwelijke) haardracht, religieus taalgebruik, kerkelijke gewoonten (hantering van de Statenbijbel en de Psalmberijming van 1773; voorliefde voor de 'oude' schrijvers van de zeventiende- en achttiende-eeuwse beweging der Nadere Reformatie), zondagsbesteding en afwijzing van het medium televisie. Een herkenbare minderheidsgroepering dus, ook al is die in kerkelijk opzicht sinds anderhalve eeuw steeds meer verdeeld geraakt (over Gereformeerde en Oud-Gereformeerde Gemeenten, delen van de Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk en van de Christelijk Gereformeerde Kerken, en allerlei min of meer plaatselijke gemeenten en gezelschappen) en naar maatschappelijke positie meer verscheiden en minder geïsoleerd dan voorheen, dit laatste onder meer vanwege de toegenomen mobiliteit en openlegging van hun geografische concentratiegebieden (Zeeland, Zuidhollandse eilanden, gebied van de grote rivieren, Veluwe en Oost-Gelderland).

Men zou zelfs kunnen stellen, dat de betreffende groepering gemakkelijker herkenbaar is dan voorheen. De emancipatie en assimilatie van de niet-bevindelijk gereformeerden heeft de kenmerken van de bevindelijken scherper doen uitkomen en een opmerkelijk, na-orlogs emancipatieproces heeft vooral in de laatste drie decennia de vorming van een 'reformatorische' zuil bewerkt. De ongeveer 250.000 bevindelijk gereformeerde Nederlanders stemmen op de Staatkundig Gereformeerde Partij, lezen het *Reformatorisch Dagblad* (waarvan Janse hoofdredacteur is) sturen hun kinderen naar een reformatorische school en worden lid van de Reformatorisch Maatschappelijke Unie—maar dit laatste in geringe aantallen, want vakbondsorganisatie ontmoet traditioneel nogal wat weerstand en onverschilligheid. De auteur gaat uitvoerig in op de vraag of dit verzuilingsproces een blijk van persistentie dan wel emancipatie en assimilatie vormt. Sociologisch onderzoek, onder meer met behulp van allerlei enquêtes, naar verscheidene opvattingen en gedragingen geven een beeld van een volksdeel in beheerste beweging. Ideologisch gericht op handhaving van de eigen identiteit en traditie, moet een iets afgenomen externe waardering en aanvaarding worden geconstateerd, tegelijk met een toename van sociaal-economische positie en ontwikkeling; getalsmatig vindt een relatief erosieproces plaats. Emancipatie—hoewel geen doel toch het gevolg van maatschappelijke ontwikkeling en toegenomen verzelfstandiging van de eigen groep — werkt dus zowel persistentie-verhogend als -ondermijnend. Een dilemma waaruit de auteur, ook in de 'beleidsaanbevelingen' aan het slot van zijn studie, geen heel veel andere uitweg ziet dan een bezield vasthouden aan de reeds gepraktiseerde verzuilingsstrategie.

De studie van Janse is echter meer dan alleen een interessante bijdrage tot de discussie over verzuiling en ontzuiling. Het is in feite de eerste sociaal-wetenschappelijke analyse van de betreffende volksgroep, die voorheen hooguit theologische aandacht genoot. Op voorbeeldige wijze wordt hier een maatschappelijke groep met herkenbare levensbeschouwelijke identiteit onderzocht en in kaart gebracht. Daarmee is niet gezegd, dat dit boek geen vragen open laat. Vragen die zich allereerst richten op de funderende elementen van de bevindelijk gereformeerde

groep: haar historie en onderscheidend karakter tegenover andere gereformeerde groepen. Dat betrokkenen de bevindelijke traditie sterker hebben gecontinueerd dan anderen is duidelijk: het waarom blijft een open vraag en daarmee het antwoord op die naar de verhouding tussen bevindelijkheid, isolement en traditionalisme. Er zijn ook minder of anders geïsoleerde, al dan niet traditionele gereformeerden voor wie de bevinding een kenmerk is of ooit was. Studie van het diversificatieproces binnen de gereformeerde gezindte lijkt dus gewenst. Maar ook voor de door Janse geïdentificeerde groep is een historisch onderzoek van terugwerkend karakter nuttig. De door hem beschreven en geanalyseerde situatie is immers resultante van processen, ontwikkelingen en keuzes die door de betrokkenen — bij alle uiterlijke cohesie een innerlijk nogal uiteenlopend gezelschap — verschillend gewaardeerd en beantwoord zijn. Het verleden van het heden staat dus nog ter bestudering open.

G. J. Schutte

MIDDELEEUWEN

R. E. V. Stuip, C. Vellekoop, ed., *Gewone mensen in de middeleeuwen. Bundel studies aangeboden aan F. W. N. Hugenholtz ter gelegenheid van zijn afscheid* (Utrechtse bijdragen tot de mediëvistiek VII; Utrecht: HES, 1987, 343 blz., f35,-, ISBN 90 6194 156 3).

In 1959 aanvaardde F. W. N. Hugenholtz het ambt van hoogleraar in de geschiedenis van de middeleeuwen aan de Utrechtse universiteit met een rede waarin hij zich afvroeg of degene die de middeleeuwen bestudeert ook de middeleeuwer kan leren kennen. Immers, in de middeleeuwse bronnen komen zelden 'gewone' middeleeuwse mensen aan het woord. Als er al over hen gesproken wordt, dan kan de onderzoeker de gewone middeleeuwer slechts waarnemen door de bril van de persoon die de informatie overdraagt. Want wie in de middeleeuwen schreef om gehoord te worden, behoorde bijna per definitie niet tot de volksmassa maar tot een elite. Hugenholtz was van mening dat elke mediëvist in principe óók zou moeten zoeken naar 'het overstemde geluid' van de gewone mensen in de middeleeuwen om vervolgens een vollediger en genuanceerder beeld van het tijdvak te kunnen geven. Omdat in de 25 jaar die volgden deze problematiek de mediëvisten overal ter wereld steeds meer is gaan bezighouden, is het alleszins begrijpelijk dat de samenwerkende Utrechtse mediëvisten in het jaar waarin Hugenholtz afscheid zou nemen van de universiteit, een serie colleges wijdde aan de *Gewone mensen in de middeleeuwen*. Zij vroegen de scheidende hoogleraar aan het eind van de themacyclus zelf de balans te willen opmaken en publiceerden hun voordrachten — voorafgegaan door Hugenholtz' oratie en afgesloten met zijn nabeschuiving — in een huldeboek dat tegelijkertijd deel VII is van de reeks Utrechtse bijdragen tot de mediëvistiek.

Het is een bont gezelschap boeren, burgers en buitenlui dat door de bundel paradeert. Bewoners van het oude Ierland, personages uit Spaanse exempelliteratuur, gewone mensen in Arabische verhalende bronnen, opstandige burgers in Keulen in de elfde eeuw, slepende boeren, musicerende herders en begeerlijke herderinnetjes, van al deze lieden — en talloze anderen — zijn de sporen te vinden in het overgeleverde bronnenmateriaal. Probleem bij de bestudering van al die uiteenlopende bronnen is natuurlijk het werkelijkheidsgehalte van de beschrijvingen van 'de gewone man', met andere woorden de waarde die aan elke bron afzonderlijk toegekend kan